

Postavenie sexuálnych menších

Anotácia: Autorky načrtávajú životnú situáciu slovenských gejev, lesbických žien a bisexuálov (opierajúc sa o výskum vnútri tejto komunity), ktorí sa vo svojom pracovnom, rodinnom a ďalších prostrediach neraz stretávajú s odsudzovaním, diskrimináciou, prípadne aj s fyzickým násilím. Zároveň prinášajú zistenie, že sa počas 90. rokov na Slovensku znížil sociálny dištanc heterosexuálnej majority voči gejom a lesbickým ženám. Opisujú činnosť mimovládnych organizácií, ktoré sa zameriavajú na zviditeľňovanie tejto komunity a na lobovanie s cieľom dosiahnuť jej zrovnoprávnenie. Všímajú si kľúčové pokusy o legislatívne zmeny v NR SR v rokoch 2001 – 2002, s ktorými táto komunita spájala nádeje na posilnenie svojich práv. Konštatujú, že hoci toto úsilie neprineslo ovocie, prispelo k tomu, že sa problematika postavenia sexuálnych menších posunula z donedávna marginalizovanej témy bližšie k ťažisku politického zápasu o podobu demokracie na Slovensku.

Kľúčové slová: sexuálna orientácia, heterosexuality, homosexualita, bisexualita, sexuálne menšiny, lesbická žena, gej, LGBT komunita, životná situácia gejev, lesbických žien a bisexuálov; diskriminácia na základe sexuálnej orientácie; postoje väčšiny k homosexualite a LGBT komunita sociálny dištanc; mimovládne organizácie združujúce sexuálne menšiny, práva sexuálnych menších; snahy o legislatívne zmeny smerujúce k odstráneniu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie.

1. ÚVOD

V posledných rokoch sa v slovenskej spoločnosti rozprúdila nebývala intenzívna verejná diskusia o životnej situácii a právach príslušníkov sexuálnych menších, čím sa tento donedávna tabuizovaný a marginalizovaný spoločenský problém presunul bližšie k ťažisku politického zápasu o podobu slovenskej demokracie.¹

Zároveň sa aj samotní príslušníci sexuálnych menších intenzívnejšie zaoberali sebareflexiou a diskusiou o otázkach svojej identity, čo im pomáhalo nielen pomenovať sa a pochopiť svoju rozdielnosť, ale aj konfrontovať sa s homofóbnymi postojmi väčšinovej spoločnosti. To všetko je nevyhnutnou súčasťou prebiehajúceho procesu formovania a samoorganizácie komunity lesbických žien (L), gejev (G), bisexuálov (B) a transsexuálov (T), pre ktorú sa aj v slovenských podmienkach začína ujímať medzinárodne zaužívané označenie „LGBT komunita“, resp. spoločenstvo.

Sprievodným znakom vnútrokomunitnej diskusie je odlišná terminológia, ktorú používajú členovia LGBT komunity na sebaopomenovanie. Za prvé prejavy vnútrokomunitnej diferenciacie jazykových kódov možno považovať uprednostňovanie výrazov „lesba“, resp. „lesbická žena“ a „gej“ pred označeniami „lesbička“ a „homosexuál“, ktoré prevažujú v komunikácii väčšinovej spoločnosti. Takéto sebaopomenovanie signalizuje pozitívne stotožnenie sa s vlastnou neheterosexuálnou orientáciou. Naopak pojmy „ho-

mosexuál“ a „lesbička“ majú pre príslušníkov LGBT komunity negatívnu konotáciu.² Preto sme sa rozhodli pri analýze postavenia sexuálnych menšín rešpektovať terminológiu zaužívanú v interakcii medzi príslušníkmi LGBT komunity.

2. ŽIVOTNÁ SITUÁCIA LESBICKÝCH ŽIEN, GEJOV A BISEXUÁLOV

Občania s inou ako heterosexuálnou orientáciou sú na Slovensku do značnej miery neviditeľní. V bežnom občianskom živote naďalej pretrvávajú tabuizácia lesbického a gejského životného štýlu, a to aj napriek občasnej prezentácii homosexuality v printových médiách (pozri napríklad *Homosexuáli...*, 2001 alebo *Homoši*, 2001), v slovenskej televízii či v kinách.³ Hoci sa homosexuálne orientovaní ľudia vyskytujú všade, teda aj vo sfére kultúry a politiky, je symptomatické, že žiadna z významných či známych osobností na Slovensku sa dosiaľ otvorene neprihlásila k príslušnosti k sexuálnej menšine ani k partnerstvu s osobou rovnakého pohlavia.⁴

Väčšina lesbických žien a gejev žije buď v heterosexuálnych manželstvách, alebo v skrytosti s partnermi rovnakého pohlavia, prípadne jednotlivo. Skrývanie skutočného cítenia a spôsobu života vedie k izolácii. Len nevelká skupina lesbických žien a gejev vyhladáva a nachádza možnosť socializovať sa v nemnohých organizáciách združujúcich sexuálne menšiny. Aj v nich sa však skutočne zviditeľňuje iba nepatrná časť aktivistov.

Ako ukázal nedávny vnútrokomunitný výskum diskriminácie na základe sexuálnej orientácie,⁵ uskutočnený na vzorke lesbických žien, gejev a bisexuálov, ktorí sú v nejakej forme kontaktu s LGBT organizáciami, dokonca aj medzi takýmito aktívnymi či uvedenými respondentmi až 46 % skrýva svoju orientáciu pred rodičmi, 49 % pred

súrodencami a 60 % pred ostatnými príbuznými (Jójárt – Šípošová – Daučíková, 2002).

V zamestnaní až 52 % utajuje svoju orientáciu pred všetkými a ďalších 35 % pred niektorými. Iba 13 % sa k nej otvorene hlási. Za najriskynejšie z hľadiska možnej diskriminácie považujú respondenti zverejnenie svojej orientácie pred zamestnávateľom či nadriadeným, a preto ju až 69 % pred nimi tají. O čosi menej respondentov skrýva svoju orientáciu pred spolupracovníkmi (53 %), pred klientmi (47 %) a zákazníkmi (41 %).

Napriek tomu, že väčšina homosexuálne orientovaných ľudí by túžila žiť v pároch, až 78 % z nich v obave pred diskrimináciou skrýva svoju príslušnosť k sexuálnej menšine pred susedmi, majiteľmi prenajatého bytu a pred širším okolím v mieste bydliska. Iba 15 % respondentov uviedlo, že sa nevyhýba prejavom náklonnosti k partnerovi či partnerke rovnakého pohlavia na verejnosti. Až 76 % gejev či bisexuálov úplne skrývalo svoju sexuálnu orientáciu počas vojenskej služby. Takmer rovnako vysoký počet (72 %) respondentov nepriznáva svoju orientáciu v kontakte s lekármi a zdravotníckymi pracovníkmi, hoci to pre nich ako pacientov znamená špeciálnu psychickú záťaž a zdravotné riziko. Vysoký stupeň utajenosti dodržiavajú členovia sexuálnych menšín aj v kontakte so svojím kňazom a náboženskou komunitou. Iba 16 % z nich pred nimi odhalilo svoju sexuálnu orientáciu; väčšina má naopak pocit, že by na pôde cirkvi nenašli porozumenie.

V pozadí tohto ukrývania sú obavy z diskriminácie a fyzického násillia, ktoré – ako to potvrdzujú aj zistenia uvedeného výskumu – sú oprávnené. Aj napriek tomu, že členovia LGBT komunity spravidla volia život „v ilegality“, nemalá časť z nich sa stáva terčom hostilného správania iných. Podľa zistení výskumu až 43 % respondentov zažilo nejakú formu obťažovania, napríklad ponižovanie, vyhrážanie, vydieranie, zosmiešňovanie, pričom 26 % to postihlo na pracovisku; 15 % uviedlo, že sa stali obeťou násillného útoku.

Až 30 % skúmaných príslušníkov LGBT komunity sa cíti diskriminovaných vo vlastnej rodine. Ako najčastejšie formy diskriminácie respondenti uviedli kontrolu správania, ponižujúce zaobchádzanie, zákazy, vyhrážky, vykávanie z domu, vnucovanie lekárskej liečby a iné.

Tieto okolnosti strpčujú každodenný život lesbických žien, gejev a bisexuálov na Slovensku a vyvolávajú v mnohých z nich pocit nespokojnosti, ba až bezvýhodiskovosti. Podľa uvedeného výskumu až 76 % respondentov pripustilo možnosť emigrácie, pričom 77 % z nich by tak urobilo práve preto, lebo sa nevedia vyrovnáť s nedôstojnou spoločenskou atmosférou a nepriaznivými podmienkami obklopujúcimi LGBT komunitu.

Pocit bezperspektívnosti sa u mnohých príslušníkov sexuálnych menšín posilnil aj po tom, ako zlyhali viaceré politické iniciatívy a zákonodarné snahy o zlepšenie životnej situácie a posilnenie práv členov sexuálnych menšín, t. j. po tom, čo slovenský parlament neschválil pozmeňovacie návrhy v Zákonníku práce; návrh zákona o životnom partnerstve osôb rovnakého pohlavia a zákona

o rovnakom zaobchádzaní; a naopak schválil *Deklaráciu NR SR o zvrchovanosti členských štátov EÚ a štátov kandidujúcich na členstvo v EÚ v kultúrno-etických otázkach*.

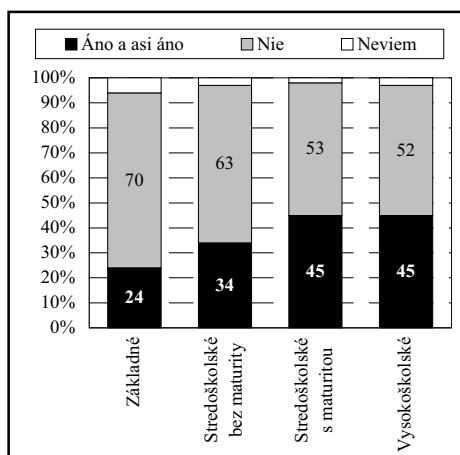
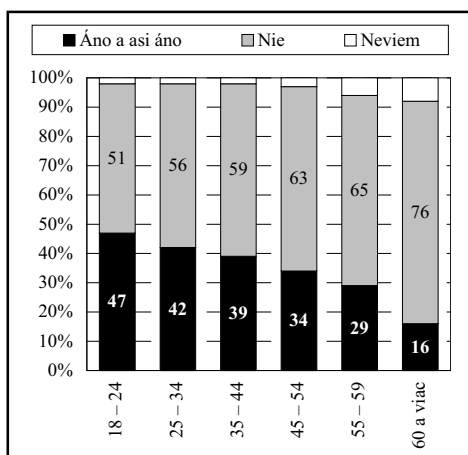
3. HOMOSEXUALITA A LGBT KOMUNITA VO VEREJNEJ MIENKE

3.1. PREVAŽNE NEVIDITELNÁ MENŠINA

Stratégia utajovania menšinovej sexuálnej orientácie, ku ktorej sa uchyluje väčšina gejev a lesbických žien z obáv pred odsúdením a diskrimináciou, má za následok ich malú viditeľnosť, alebo presnejšie, prevažujúcu neviditeľnosť na verejnosti. Podľa sociologického výskumu Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 až 62 % respondentov vo veku nad 18 rokov nepozná nijakú osobu patriacu do tejto menšiny. Len 35 % respondentov uviedlo, že takúto konkrétnu osobu pozná, pričom 18 % si tým bolo celkom istých a 17 % nie celkom (*Empirické...*, 2002).

Porovnanie s výskumom agentúry FOCUS z roku 1995 signalizuje, že došlo k mierne-

Graf 1
„Poznáte osobne niekoho, o kom viete, že je homosexuál alebo lesbička?“
 (podľa veku a vzdelania – v %)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

mu nárastu viditeľnosti gejev a lesbických žien. Pred siedmimi rokmi poznalo osobu homosexuálnej orientácie 30 %, pričom 16 % si tým bolo istých a 14 % nie celkom (Bútorová, 1996).

Ako ukázala štatistická analýza v roku 1995 aj v roku 2002, osôb, ktoré poznajú konkrétneho geja alebo lesbickú ženu, je významne viac vo vzdelanejšom prostredí; vo veľkých mestách, najmä v Bratislave; v strednej a vyššej strednej vrstve; v najmladšej a mladšej generácii. Vysvetlenie treba hľadať v skutočnosti, že toto prostredie sa vyznačuje menším tradicionalizmom a konzervatizmom, a naopak väčšou toleranciou voči pluralite životných štýlov a voči ideám otvorenej spoločnosti, a preto v ňom pôsobí aj o čosi menší tlak na ukrývanie homosexuality.

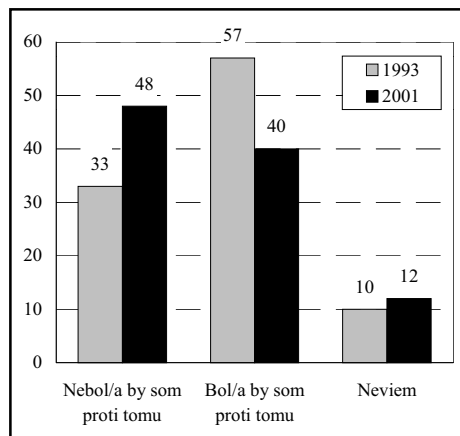
Sociologické výskumy naznačujú aj ďalší priaznivý trend: za posledné roky došlo **k miernemu poklesu sociálneho dištancu väčšinovej populácie voči gejom a lesbickým ženám.** Naznačuje to porovnanie nedávnych zistení agentúry Markant s výskumom Centra pre sociálnu analýzu zo začiatku 90. rokov.

Vo výskume agentúry Markant v novembri 2001 bola respondentom položená otázka: „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahoval homosexuál. Aká by bola Vaša reakcia?“ Najväčšia časť respondentov vo veku nad 15 rokov v rozsahu 49 % uviedla, že by im to neprekážalo, kým 39 % vyslovilo výhrady a ďalších 12 % odpovedalo vyhýbavo (SITA, 13. 12. 2001). Prepočet na vzorku osôb nad 18 rokov ukazuje, že na eventuality nového suseda s homosexuálnou orientáciou reagovalo ústretovo 48 % a odmietavo 40 % respondentov (*Empirické údaje...*, november 2001). Pred ôsmimi rokmi ešte mali podľa výskumu Centra pre sociálnu analýzu vo vzorke nad 18 rokov 57-percentnú prevahu respondenti, ktorí reagovali otvorene negatívne na predstavu, že by v ich susedstve bývala osoba homosexuálnej

orientácie, a ľudí s ústretovým postojom bolo iba 33 % (*Aktuálne problémy...*, 1993).

Graf 2

„Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahoval homosexuál. Aká by bola Vaša reakcia?“ (v %)

Zdroj: Centrum pre sociálnu analýzu 1993 a Markant 2001.

K podobnému zisteniu dospel aj Vladimír Krivý, keď na základe porovnania dát z iných výskumov z roku 1991 a 1999 analyzoval zmeny vo vyznávaných morálnych normách slovenskej populácie počas 90. rokov. Autor konštatuje širší trend **posilňovania permissivity**, t. j. tolerantnejšieho posudzovania viacerých spôsobov správania, ktoré boli predtým silnejšie odsudzované. V rámci tohto trendu poznačeného „vzostupom liberálnej tolerance a pozitívnej citlivosti voči menšinám“ výrazne zoslabli aj odmietavé reakcie voči homosexualite (Gyárfášová – Krivý – Velšic et al., 2001).

3.2. INTERPRETÁCIE HOMOSEXUALITY A POSTOJE K LGBT KOMUNITĚ

Ako si verejnosť vysvetľuje homosexualitu a ako vníma postavenie gejev a lesbických

Tabuľka 1**Názory na homosexualitu a postoj ku gejom a lesbickým ženám (%)**

	Súhlas s A : stred/neviem : súhlas s B
Charakter homosexuality** A. Homosexuálom či lesbičkou sa človek narodí a nedá sa na tom nič zmeniť. B. Z homosexuality sa dá vyliečiť, len treba chcieť.	43 : 40 : 17
Postavenie gejov a lesbických žien na Slovensku** A. Homosexuáli a lesbičky na Slovensku sú neraz terčom zosmiešňovania a diskriminácie. B. Naša spoločnosť je dostatočne tolerantná k homosexuálom a lesbičkám a poskytuje im dostatočné práva.	39 : 43 : 18
Preferovaný prístup k osobám homosexuálnej orientácie* A. Homosexuálov treba brať rovnako ako všetkých ostatných ľudí. B. Byť homosexuálom je nemorálne, je to odsúdeniahodná úchyľka.	48 : 34 : 18

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2001* a jún 2002**.

žien? Náčrt postojov verejnosti ponúka tabuľka 1. Respondenti boli vo výskume vyzvaní, aby zaujali stanovisko k nasledujúcim dvojiciam protikladných výrokov:

Spomedzi dospelých ľudí na Slovensku 43 % interpretuje homosexualitu ako vrodenú a nemennú sexuálnu orientáciu, kým iba 17 % sa domnieva, že homosexualita je vyliečiteľná choroba. Až 40 % respondentov sa však nedokázalo prikloniť ani k jednému názorovému pólu, resp. zaujať akékoľvek stanovisko.

Iba necelá pätina (18 %) ľudí na Slovensku zastáva názor, že s postavením a právami sexuálnych menších na Slovensku je všetko v poriadku. Naopak dvojnásobne väčšia skupina (39 %) konštatovala, že geji a lesbické ženy sú neraz terčom zosmiešňovania a diskriminácie. Najväčšia – až 43-percentná – však bola skupina respondentov, ktorí odpovedali vyhýbavo alebo nedokázali zaujať vyhranené stanovisko.

Takmer polovica (48 %) respondentov uprednostňuje ústretový prístup ku gejom a lesbickým ženám, kým necelá pätina (18 %) pokladá takýchto ľudí za hodných morálneho odsúdenia. Tretina respondentov (34 %) zaujala vyhýbavé stanovisko.

Možno teda zhrnúť, že významná – aj keď nie nadpolovičná – časť slovenskej verejnosti (v rozpätí medzi 39 – 49 %) si vysvetľuje pôvod homosexuálnej orientácie v súlade so

stanoviskom Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO); vníma neľahkú životnú situáciu LGBT komunity na Slovensku a preferuje nediskriminačný a ústretový postoj k príslušníkom sexuálnych menších.

Podstatne nižšie – ani nie päťtinové – zastúpenie majú na Slovensku vyznavači homofóbnych názorov, ktorí pokladajú homosexuálnu orientáciu za liečiteľnú chorobu; príslušníkov LGBT komunity za morálne úchylných; a ich práva v našej spoločnosti za dostatočne zabezpečené.

A napokon, značne rozšírené sú vyhýbavé, resp. nevyhranené stanoviská (34 – 40 %), čo je iba prirodzené v spoločnosti, ktorá donedávna problematiku postavenia a práv LGBT komunity takmer úplne tabuizovala a kde je vzdelávanie a osveta o tejto problematike ešte iba v plienkach. Takýto vysoký výskyt „nevyhranených“ doslova volá po širokej osvete na rozličných spoločenských úrovniach.

3.3. SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ A HODNOTOVÉ SÚVISLOSTI

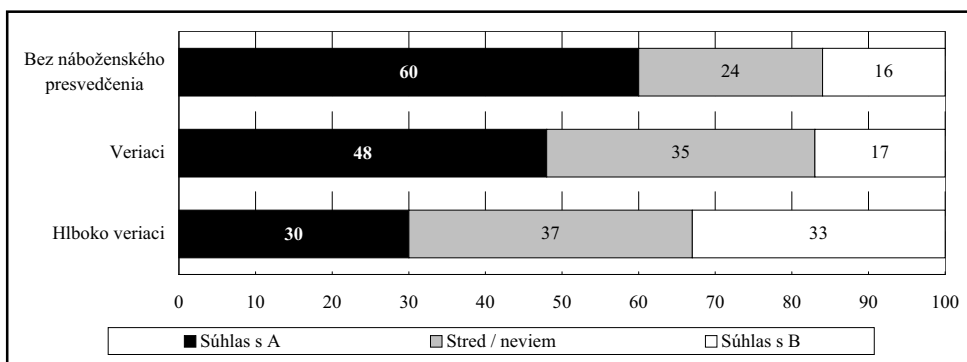
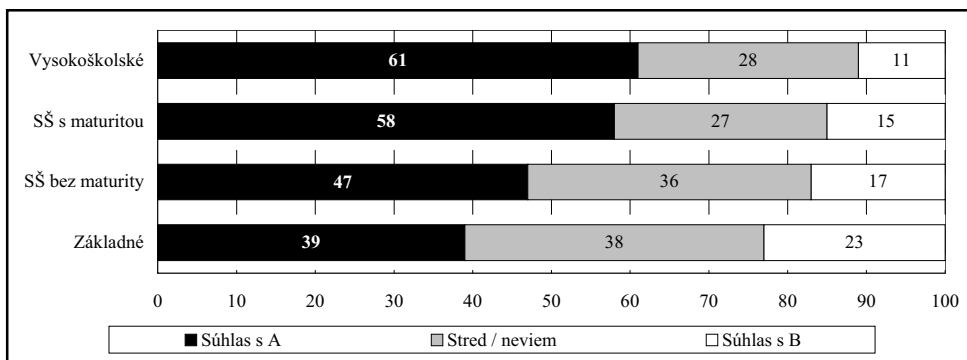
V ktorých sociálnych a hodnotových prostrediach sa častejšie možno stretnúť s lepšie informovaným, empatickejším a ústretovejším prístupom k osobám s homosexuálnou orientáciou? Ako ukázala štatistická analýza

Graf 3

Ku ktorému z nasledujúcich dvoch výrokov sa prikláňate? (podľa vzdelania a vzťahu k náboženstvu – v %)

A. „Homosexuálov treba brať rovnako ako všetkých ostatných ľudí.“

B. „Byť homosexuálom je nemorálne, je to odsúdeniahodná úchylka.“

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2001.

za, takýto postoj je vlastný skôr ľuďom mladého a stredného veku. Akceptovať sexuálne menšiny a podporovať posilnenie ich práv sú väčšmi pripravení ľudia s vyšším vzdelaním, s lepšou orientáciou v súčasných civilizačných trendoch a spoločenských reformách; s intenzívnejším kontaktom so západnou kultúrou. Do takejto kategórie ďalej skôr patria študenti; ľudia vykonávajúci náročné duševné profesie; obyvatelia najväčších miest a Bratislavského kraja; ľudia hlásiaci sa skôr k vyšším a stredným spoločenským vrstvám.

Viac ústretovosti a empatie k príslušníkom LGBT komunity prejavujú ľudia, ktorí privítali zásadné ekonomické a politické zmeny po Novembri 1989 a podporujú princípy

otvorenej spoločnosti či už v oblasti trhovej ekonomiky, alebo politickej plurality; zástancovia konsenzuálnej politiky, na rozdiel od konfrontačnej; prívrženci vstupu Slovenska do EÚ a NATO; ľudia vyznačujúci sa vyššou toleranciou aj k iným menšinám.

A napokon, viac ústretovosti a empatie voči gejom a lesbickým ženám prejavujú ľudia, ktorí zdôrazňujú potrebu väčšieho partnerstva vo vzťahoch medzi ženami a mužmi v rámci rodiny i širšej spoločnosti, a to na rozdiel od vyznávačov konzervatívneho patriarchálneho modelu rodového usporiadania.

Možno očakávať, že v nastávajúcom období práve v týchto prostrediach môžu nájsť príslušníci LGBT komunity spojencov a podporovateľov pri presadzovaní vlastných práv

a zlepšovani svojho postavenia v slovenskej spoločnosti.

4. STAV ORGANIZOVANOSTI LGBT KOMUNITY

V súčasnosti pôsobí na Slovensku deväť mimovládnych organizácií združujúcich sexuálne menšiny: Altera, Ganymedes – hnutie za rovnoprávnosť homosexuálnych občanov v Slovenskej republike, HaBio a Museion v Bratislave, CKKISM – Centrum komunikácie, kooperácie a integrácie sexuálnych menšín a Podisea v Banskej Bystrici, Ganymedes a združenie HaB v Košiciach, a pobočka Ganymedesu v Handlovej.⁶

LGBT organizácie poskytujú anonymitu členstva a sú zamerané na krízové poradenstvo, zvyšovanie sebauvedomovania, vzdelávanie a spoločenské a kultúrne aktivity. Kontinuita a intenzita ich činnosti sa mení podľa ich finančných možností. Projekty týchto organizácií boli doteraz krátkodobopodporované prevažne zo zahraničných zdrojov: z Nadácie na podporu občianskych aktivít NPOA, z Nadácie Ekopolis, programu Tvoja zem – ETP Slovensko, z holandskej nadácie Mama Cash, z prostriedkov Európskeho spoločenstva 1999 Phare Access Programme, ako aj z fondov veľvyslanectiev Holandského kráľovstva a USA. Medzi sponzormi boli aj The Global Fund for Women a Astraea – Lesbian Action Fund. Táto finančná podpora umožnila prežitie LGBT organizácií, aj keď v obdobiach medzi grantmi museli utlmiť svoje aktivity, prípadne aj rezignovať na prenajaté priestory. V takejto situácii sa komunitné dianie prirodzene redukuje na udržiavanie sporadických kontaktov medzi členstvom.

V januári 2002 sa v Bratislave rozbehol ďalší nový projekt *Q Archív/dokumentačné a informačné centrum*, podporovaný z prostriedkov Európskeho spoločenstva z programu 1999 Phare Access. V jeho rámci sa bu-

duje na Slovensku prvý archívny fond zhromažďujúci materiály týkajúce sa LGBT subkultúry, realizoval sa už spomínaný vnútrokomunitný výskum diskriminácie na základe sexuálnej orientácie a konajú sa diskusné stretnutia, prednášky a videopremietania filmov a dokumentov s problematikou sexuálnych menšín, nasmerované najmä na zvýšenie sebareflexie vnútri lesbickej a gejskej komunity (podrobné informácie o pravidelných aktivitách sú uverejnené vo vnútrokomunitnom mesačníku Q archív, č. 1 – 8/2001 a na <http://www.qarchiv.sk>). Projekt Q Archív funguje v rámci organizácie Ganymedes – hnutie za rovnoprávnosť homosexuálnych občanov v Slovenskej republike a stal sa častým miestom stretávania lesbických žien, gejev a bisexuálov.

Neklamným znakom života v LGBT komunite je vydávanie publikácií zostavených z textov domácich autoriek a autorov. Začiatkom leta 2001 vyšiel zborník s názvom *Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku*, ktorý je prvou obsahovou publikáciou na tému životného partnerstva. Sú v ňom uverejnené príspevky z rovnomeného seminára pre právnikov a poslancov, ktorý sa uskutočnil z iniciatívy ľavicových mládežníckych subjektov v spolupráci s Iniciatívou Inakosť.⁷

V júli 2002 vydala Nadácia Občan a demokracia knihu *Neviditeľná menšina*, ktorá je prvou odbornou publikáciou podávajúcou učiteľom a pedagogickým pracovníkom ucelený pohľad na problematiku sexuálnych menšín (Ondrisová – Šípošová – Červenková – Jójárt – Bianchi, 2002). Dvetisíc výtlačkov publikácie sa bude distribuovať pedagogickým pracovníkom a odborníkom stredných a vysokých škôl na školeniach organizovaných Nadáciou Občan a demokracia, do knižníc, ako aj vo voľnom predaji. Tento vydavateľský počín je o to významnejší, že na Slovensku zatiaľ neexistuje ucelený program sexuálnej výchovy, ktorý by ponúkal dostatočné informácie o homosexuálnej

orientácii a gejskej či lesbickej existencii. Učivo na základných školách sa téme homoseksuality vyhýba úplne. Osnovy sexuálnej výchovy pre stredné školy síce obsahujú kapitoly o homosexuálnych vzťahoch, tie sú však zaradené až po učive o pohlavných úchylkách, promiskuite a pohlavne prenosných chorobách, čím sa sugeruje súvislosť medzi homosexuálnymi vzťahmi, úchylkou a nebezpečenstvom. Navyše, učitelia sami sa môžu rozhodnúť, aký počet hodín venujú jednotlivým témam. Osnovy sexuálnej výchovy vzbudzujú dojem, že považujú heterosexuálnu orientáciu za jedinou akceptovateľnú z hľadiska spoločensko-mravných noriem.

Výsledky vnútrokomunitného výskumu diskriminácie boli v septembri 2002 publikované v brožúre *Správa o diskriminácii lesbieb, gejov, bisexuálov a bisexuálok na Slovensku*, ktorá vyšla v slovenskej a anglickej mutácii a bezplatne sa distribuuje do knižníc, organizáciám tretieho sektora, ako aj poslancom NR SR (Šípošová – Jójárt – Daučíková, 2002).

Život LGBT komunity sa za posledné roky stal rozmanitejším. Svedčí o tom aj fakt, že okrem periodika *Atribút g/l* vychádzajúceho od roku 2000, ktorý je v predaji v stánkoch a v kníhkupectve Artfórum v Bratislave, začal v Bratislave vychádzať mesačník *QArchív*, ktorého 600 výtlačkov sa bezplatne distribuuje vnútri LGBT komunity. Postupne tiež vzniklo niekoľko internetových stránok s gejským a lesbickým obsahom (pozri napríklad <http://www.ganymedes.info>; <http://www.qarchiv.sk>; www.scalex.cz/sophia; <http://go.to/habio>; <http://www.inakost.nazory.sk>; <http://www.hab.sk>).

5. SNAHY LGBT KOMUNITY O ZROVNOPRÁVNENIE

Vo verejných aktivitách kladú LGBT aktivistky a aktivisti naďalej dôraz na mediálnu politiku, zviditeľňovanie sa a lobovanie s cie-

lom dosiahnuť zrovnoprávnenie sexuálnych menšín vo všetkých oblastiach života. Za posledné dva roky sa LGBT komunita zmobilizovala do viacerých dôležitých verejných vystúpení.

Činnosť lesbických a gejských organizácií, ktorú koordinovala od mája 2000 Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín, vyústila do protestu proti rasizmu, antisemitizmu, fašizmu a homofóbii v rámci Pochodu tolerancie, ktorý zorganizovalo združenie Ludia proti rasizmu 14. marca 2001.

V auguste 2001 aktivity Iniciatívy Inakosť vyvrcholili uskutočnením troch gejských a lesbických Pochodov Inakosti postupne v Bratislave, v Banskej Bystrici a v Košiciach. Na týchto verejných akciách sa zúčastnilo niekoľko desiatok lesbických žien a gejov, čo svedčí o postupnom prekonávaní strachu pred negatívnymi reakciami a diskrimináciou. Cieľom Pochodov Inakosti bolo upozorniť na homofóbiu a diskrimináciu za základe sexuálnej orientácie, podporiť návrh zákona o životnom partnerstve a verejne a osobne sa prihlásiť k sexuálnym menšinám, ktoré doteraz vystupovali a žiadali svoje práva iba prostredníctvom hovorcov Iniciatívy Inakosť.

Značný ohlas mala aj jedinečná výstava *Čierne-biele výroky o ružovom svete/rôzne podoby homofóbie*, ktorú v auguste 2001 pripravilo občianske združenie Altera v Banskej Bystrici. Zamerala sa najmä na diskriminačné výroky na adresu gejov a lesbických žien z úst politikov a iných verejných činiteľov.

5.1. POKUSY O LEGISLATÍVNE ZMENY

5.1.1. Zákoník práce, zákon o štátnej službe a zákon o verejnej službe

V Národnej rade Slovenskej republiky (NR SR) prešla v júli 2001 procesom schvaľovania posledná novelizácia Zákonníka práce,

zákona o štátnej službe a zákona o verejnej službe. Pozmeňovacie návrhy z dielne Strany demokratickej ľavice (SDL) sa týkali aj taxatívneho uvedenia sexuálnej orientácie medzi dôvodmi na zákaz diskriminácie v pracovných vzťahoch, ako aj zabezpečenia rovnakých sociálnych podmienok pre zamestnancov žijúcich v homosexuálnom partnerskom vzťahu. Rozpravu v snemovni poznačili viaceré negatívne výroky o homosexuálnej menšine. Poslankyňa Slovenskej národnej strany (SNS) a bývalá ministerka školstva Eva Slavkovská sa vyjadrila, že homosexuáli nemajú miesto medzi pedagógmi; poslanec za Pravú SNS Vítazoslav Moric sa bez zábran priznal, že sa mu „ľahšie hovorí o buzerantoch ako o homosexuáloch“ (*Nový Čas*, 4. 7. 2001, s. 3). Hlasovanie o zákaze diskriminácie na základe sexuálnej orientácie v zamestnaní malo dramatický priebeh. Pozmeňovacie návrhy však napokon neprešli.⁸

Iniciatíva Inakosť vyjadrila hlboké znepokojenie nad tým, že nový Zákonník práce, zákon o verejnej službe a zákon o štátnej službe diskriminujú homosexuálnych občanov SR. Dňa 11. júla 2001 zaslala list prezidentovi SR Rudolfovi Schusterovi, v ktorom ho žiadala, aby zákony v takejto podobe nepodpísal a vrátil ich na prepracovanie, pretože pripúšťajú diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie v zamestnaní. Prezident SR však zákony podpísal.

Po prijatí pracovných zákonov ignorujúcich ochranu gejov a lesbických žien pred diskrimináciou v zamestnaní sa Iniciatíva Inakosť nakoniec v júli 2001 rozhodla upozorniť na svoju situáciu a poslala na Úrad pre rozširovanie EÚ (Directorate General Enlargement) v Bruseli list so správou o postavení sexuálnych menšín na Slovensku a o negatívnych výrokoch slovenských politikov o homosexuáloch so žiadosťou, aby sa tieto fakty zobrali do úvahy pri posudzovaní pripravenosti Slovenska na vstup do EÚ (*Atribút g/l*, č. 7/2001, s. 14).

5.1.2. Zákon o životnom partnerstve osôb rovnakého pohlavia

Pri príprave tohto zákona Iniciatíva Inakosť spolupracovala s niektorými poslancami Národnej rady SR. Milan Ištván (SDL) spolu so siedmimi poslancami NR SR rôznej straníckej príslušnosti napokon v októbri 2001 podal do NR SR návrh zákona o životnom partnerstve osôb rovnakého pohlavia. Návrh požadoval zrovnoprávnenie homosexuálneho partnerstva s heterosexuálnym manželstvom vo všetkých otázkach okrem adopcie detí (podobný zákon už upravuje vzťahy gejov a lesbických žien vo viacerých európskych krajinách, napríklad v Maďarsku, Nemecku, Francúzsku, Nórsku, Švédsku a inde).

V rozprave odzneli rôzne námietky, najmä tvrdenia, že homosexualita je deviácia. Poslanec Michal Drobný z Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS) prišiel s výzvou, aby sa schválil zákon na psychiatrické „liečenie homosexuality a lesbizmu a ich elimináciu“. Podľa poslanca Alojza Rakúsa z Kresťanskodemokratického hnutia (KDH), psychiatra a bývalého ministra zdravotníctva, sa „nedá akceptovať ani argument navrhovateľov, že súčasné výskumy lekárskej vedy preukazujú nemožnosť zmeny sexuálnej orientácie na heterosexuálnu či už liečením, alebo iným spôsobom“. Prijatie návrhu zákona by považoval za „zákonnú inštitucionalizáciu istej formy, keď už nie individuálnej, tak aspoň sociálnej a aspoň potenciálnej patológie“.

Podľa A. Rakúsa by prijatie zákona mohlo mať za následok zníženie významu heterosexuálneho manželstva a rodiny ako záruky prežitia ľudstva: „Naša dilema spočíva v tom, či prijmeme predpoklad, že manželstvo je iba zmluvou dvoch ľudí, ktorí sledujú predovšetkým svoje vlastné ciele a záujmy, alebo predpoklad, že manželstvo je biologicky, psychologicky a sociálne prirodzeným zväzkom dvoch ľudí, ktorí potenciálne môžu vy-

tvoriť rodinu, kde minulosť predstavujú prarodičia, prítomnosť manželia a budúcnosť detí, kde sa teda zachováva kontinuita pokolení, a tak vytvárajú komunitu, ktorá, nadnesene povedané, môže urobiť vlastný národ, alebo i celé ľudstvo nesmrteľným.“ (*Rozprava poslancov...*, 2002)

Desiateho januára 2002 sa zaoberala poslaneckým návrhom zákona o životnom partnerstve vláda SR, ktorá ho odmietla všetkými hlasmi. Podpredseda vlády Lubomír Fogaš na vysvetlenie argumentoval, že prijatie zákona by si vyžiadalo novelizáciu ďalších 36 právnych predpisov. Morálne výhrady vyslovil minister spravodlivosti Ján Čarnogurský, podľa ktorého takýto zákon relativizuje a znehodnocuje rodinu ako základ spoločnosti, pretože partnerstvo homosexuálov kladie na úroveň manželstva. Podľa jeho slov „na Slovensku nikdy nebude existovať vláda, ktorá by takýto zákon prijala. A pokiaľ by existovala, povedie Slovensko k úpadku“ (*Čarnogurský...*, 2002).

Iniciatíva Inakosť vyjadřila sklamanie z odmietavého postoja slovenskej vlády: „Domnievali sme sa, že keď v Čechách pracuje na návrhu registrovaného partnerstva sama vláda a máme k sebe kultúrne blízko, aj slovenská vláda zareaguje kladne.“ (*Za registrované partnerstvo...*, 2002)⁹

Vo februári 2002 bol návrh zákona o životnom partnerstve zaradený do prvého čítania NR SR. Počas diskusie poslanec V. Moric opäť obhajoval oprávnenosť homofóbnych postojov: „Pýtal som sa svojho kolegu biológa Muránskeho, či aj medzi chrobákmi sú takto čudne sexuálne orientované chrobáky. Ten mi dal jasnú odpoveď: chrobačia spoločnosť by takého jedinca vykázala na okraj živočíšneho spoločenstva, lebo nezabezpečujú, aby chrobáky nevymreli.“ (*Pravda*, 2. 2. 2002) Ani takáto znevažujúca rétorika schvaľujúca marginalizáciu LGBT komunity však v parlamente nevyvolala rúzne odmietavú reakciu inak zmýšľajúcich poslancov. Keď potom poslanec A. Rakús využil

príslušné ustanovenia rokovacieho poriadku a navrhol, aby sa ďalej nepokračovalo v rokovaní o návrhu zákona, z 84 prítomných poslancov 53 jeho návrh podporilo. Tým sa legislatívny proces tohto návrhu zákona zastavil. V zmysle rokovacieho poriadku musí byť návrh predložený do NR SR znova, a to najskôr po šiestich mesiacoch.

5.1.3. Zákon o rovnakom zaobchádzaní

Politické aktivity gejských a lesbických združení na Slovensku dostávajú aj medzinárodný rozmer. Altera a Ganymedes v spolupráci s Medzinárodnou asociáciou lesbických žien a gejov ILGA Europe v Bruseli a s gejskými a lesbickými združeniami v ďalších kandidátskych krajinách usilujú o uskutočnenie vízie Európy bez diskriminácie na základe sexuálnej orientácie. Prioritou týchto snažení je presadiť spoločné princípy v otázkach odstránenia diskriminácie na základe sexuálnej orientácie a legislatívne zabezpečiť odstránenie tejto diskriminácie vo všetkých krajinách EÚ. Takto to požaduje smernica EÚ z roku 2000 o rovnakom zaobchádzaní so zamestnancami i viaceré rezolúcie Európskeho parlamentu o rovnakých právach homosexuálov a lesbických žien.

Tieto požiadavky boli obsiahnuté v tzv. antidiskriminačnom zákone, ktorý na Slovensku dostal názov zákon o rovnakom zaobchádzaní. Vládny návrh tohto zákona, plne aproximovaný s predstavami Európskej únie, v ktorom bola taxatívne vymenovaná aj sexuálna orientácia, bol predložený na rokovanie Národnej rady SR v júni 2002. Poslanci však na podnet Vladimíra Palka (KDH) hlasovaním odmietli návrh zákona zaradiť do programu schôdze. Pri zdôvodňovaní stanoviska odzneli námietky, že sexuálna orientácia údajne nepatrí do politiky, ale do súkromia, ako aj sotva obhájiteľné obavy, že by antidiskriminačný zákon viedol k schváleniu adopcie detí homosexuálnymi

pármi. V. Palko spochybnil aj dôležitosť prijať takýto zákon z pohľadu Európskej únie. „Toto nie je žiadny eurozákon. O potrebnosti rôznych zákonov panuje veľa mýtov. A takýto mýtus bol aj o tomto zákone. Väčšina členských štátov Únie takýto zákon schválený nemá.“ (Sme, 19. 6. 2002, s. 2)

Odmietnutie poslancov rokovať o vládnom návrhu zákona vyvolalo rozhorčenie v gejskej a lesbickej komunite, ako aj prejavy solidarity u časti liberálne zmýšľajúcich občanov. Vyše 110 osobností slovenského kultúrneho a spoločenského života vrátane troch katolíckych duchovných (v médiách bolo publikovaných vyše 30 mien signatárov) sa podpísalo pod *Otvorený list poslancom Národnej rady SR*, v ktorom zdôraznili, že „prijat zákon, ktorý by pomohol uplatniť zásadu rovnosti v každodennom živote, sme síce povinní voči európskym normám, no najmä to musíme urobiť preto, aby sme naplnili slová našej vlastnej ústavy“, a vyzvali poslancov, aby rokovali o antidiskriminačnom zákone. „Stať sa súčasťou Európy predsa neznamená splniť nejaké smernice, ale robiť všetko pre ľudskejšie, slušnejšie, tolerantnejšie, a teda aj stabilnejšie Slovensko... Niet nijakého dôvodu, prečo by ste tú úlohu mali nechávať na niekoho, kto príde po Vás.“ (Otvorený list..., 2002) Aktivisti združenia Ľudia proti rasizmu spolu s lesbickými ženami a gejmi, ako aj s členmi iných menšín i ďalšími občanmi zorganizovali tlačovú konferenciu a protestné zhromaždenie pred slovenským parlamentom s požiadavkou vrátiť návrh zákona na rokovanie do NR SR.

Hoci sa nepodarilo vytvoriť dostatočný tlak na zmenu prístupu zákonodarného zboru a zákon bol napriek pokusu poslancov SMK a SDL o jeho znovuzaradenie opakovane stiahnutý z rokovania, predsa došlo k významnému posunu: proti diskriminácii ľudí homosexuálnej orientácie sa po prvý raz verejne postavili aj viaceré osobnosti z radov heterosexuálnej väčšiny.

6. ZÁVER

Pri hodnotení reakcií slovenského parlamentu a vlády na prvé legislatívne nároky LGBT komunity možno konštatovať, že sa v zásade nelíšia od počiatočných reakcií politickej reprezentácie v tých krajinách, ktoré už presadili legislatívne zmeny smerujúce k odstráneniu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie. Napríklad v Nemecku, Francúzsku, Švédsku, Dánsku či Holandsku, ako aj v ďalších krajinách bolo prijatie zákona o registrovanom partnerstve výsledkom viacročných paralelne prebiehajúcich a navzájom sa umocňujúcich procesov – sebauvedomovania LGBT komunity, ako aj názorového dozrievania väčšinovej spoločnosti a politických reprezentácií.

Aj preto by nebol namieste pesimizmus pri hodnotení šancí slovenských gejev a lesbických žien na zlepšenie ich životnej situácie a na posilnenie ich práv. Ani doterajšie neúspechy nemôžu totiž zatieniť významný fakt, že LGBT komunita i širšia občianska a politická pospolitosť absolvovala jednu z prvých nevyhnutných fáz procesu postupného presadzovania princípov rovnakého zaobchádzania aj pre príslušníkov LGBT komunity. Tento zápas o legislatívne posilnenie práv a zlepšenie životnej situácie príslušníkov sexuálnych menšín bude pokračovať aj po parlamentných voľbách 2002.

Výsledky parlamentných volieb 2002 otvorili šancu na pokračovanie integrácie Slovenska do Európskej únie, čím sa vytvoril priaznivý medzinárodný kontext aj na postupné zlepšovanie životnej situácie a posilnenie práv príslušníkov sexuálnych menšín v duchu princípov otvorenej spoločnosti. Na druhej strane z predvolebných vyjadrení lídrov politických strán, ktorých poslanci zasadnú v novom parlamente, vyplýva, že takéto snahy nebudú patriť k prioritám novej vládnej koalície ani opozície.¹⁰

O to dôležitejšia bude schopnosť LGBT komunity pokračovať v odbúravaní predsud-

kov voči homosexualite a voči členom LGBT komunity; priblížiť väčšinovej spoločnosti svoju životnú situáciu; zrozumiteľne a presvedčivo artikulovať svoje záujmy a viesť efektívnu kampaň za svoje práva; pokračovať v získavaní ďalších spojencov v širšej občianskej spoločnosti.

Slovenským gejom a lesbickým ženám ide o veľa. Záleží im na tom, aby aj v ich krajine napokon prevládala vôľa a snaha o legislatívne zabezpečenie rovnakého zaobchádzania pre všetkých občanov vrátane príslušníkov sexuálnych menšín, ktorá by im priniesla nielen lepšiu ochranu pred násilím a diskrimináciou, ale i nový status občana zrovnoprávneného s väčšinovou spoločnosťou v kľúčových oblastiach života.

POZNÁMKY

1. Dôležitým indikátorom prebudenia verejného záujmu o problematiku sexuálnych menšín bolo aj zaradenie podkapitoly *Homosexuáli a lesbické ženy* (autor Vladimír Pirošík) do kapitoly *Marginalizované menšiny* v publikácii *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti* (Pozri Pirošík – Janišová – Šuterová, 2000). V nasledujúcom texte nadväzujeme na túto kvalifikovanú analýzu.
2. Ďalším príkladom vnútrokomunitnej diferenciácie jazykových kódov je znovuosvojenie si terminológie s negatívnou konotáciou, napríklad používanie termínov „teplá/y“, „buzerant/buzík“. Treba si však uvedomiť, že používanie týchto termínov možno interpretovať ako subverzívnu reapropriáciu iba vtedy, ak sú artikulované jednotlivcami, ktorí sa identifikujú neheterosexuálne. Tradičné používanie týchto a podobných negatívnych termínov heterosexuálnymi jednotlivcami signalizuje homofóbne postoje voči príslušníkom sexuálnych menšín.

Nová terminológia, ktorá sa objavuje v interakcii medzi príslušníkmi formujúcich sa LGBT komunít na Slovensku, sa vyznačuje preberaním ako aj upravovaním slov cudzieho pôvodu, najmä z angličtiny („gay“, „trans“, „bi“, „queer“, „butch“, „femme“). Aj vo ve-

rejnóm diskurze sa čoraz častejšie používa slovo „gej“, slovenský ekvivalent anglického slova „gay“ francúzskeho pôvodu „gai“. Vo vnútrokomunitnej interakcii sa navyše objavujú aj termíny, ktoré signalizujú nebinárne chápanie sexuálnej orientácie. Príkladom je termín „queer“, ktorý popri gejoch a lesbách zahŕňa aj rôzne iné neheterosexuálne identity, napríklad bisexuálne ženy a mužov, ako aj jednotlivcov, ktorí sa identifikujú ako transsexuáli, transgenderi atď. Objavujú sa tiež rôzne slovenské varianty týchto termínov; napríklad popri slovách „bisexuál/ka“ „transsexuál/ka“ a „transgender/ka“ sa používajú aj skrátené podoby „bi“, „bíčko“, „trans“ a „transka“. Časté je aj preberanie anglických termínov „butch“ a „femme“, ktoré sa používajú na označenie identity maskulínych a feminínych lesbických žien, postupne nahrádzané slovenskými verziami „buč“, „bučík“, „bučisko“, „fem“, „feme“, „femka“ a pod. Zatiaľ v nezmenenej podobe sa používa slovo „queer“ (čudný, zvláštny, prekvapujúci), ktoré nemá slovenský ekvivalent.

3. V priebehu uplynulých dvoch rokov STV 1 zaradila do vysielania niekoľko filmov s gejskou a lesbickou problematikou, ako napríklad film francúzskej produkcie *Pourquoi pas moi?* (Prečo nie ja?) na jeseň roku 2000, koprodukčný film *Dažďové kvapky na rozpálených kameňoch*, ako aj film švédskej produkcie *Je láska láska?* koncom leta roku 2002. Vo východoeurópskej kinematografii sa však filmy reflektujúce domácu situáciu sexuálnych menšín zatiaľ objavujú iba zriedkavo. Na Slovensku prináša gejskú tematiku začínajúci režisér Vladimír Adásek vo svojich dvoch filmoch *100 % čistá láska* a *Hana a jej bratia*, ktoré boli uvedené na viacerých festivaloch na Slovensku i v zahraničí.
4. V Českej republike sa k príslušnosti k sexuálnym menšinám verejne hlásia nielen aktivisti hnutia Gay iniciatíva, ale tiež viaceré osobnosti z oblasti kultúry i politiky. Počas predvolebnej kampane sa k homosexuálnej orientácii otvorene prihlásil napríklad senátor Václav Fischer. Hovorca českého prezidenta Václava Havla Martin Krafl v septembri 2000 zverejnil, že je gej.
5. Tento jedinečný výskum, prvý svojho druhu na Slovensku, sa uskutočnil z podnetu a na základe metodiky Medzinárodnej asociácie

- lesbických žien a gejov (International Lesbian and Gay Association – ILGA Europe). Je súčasťou širšieho medzinárodného projektu mapujúceho postavenie lesbických žien a gejov v krajinách aspirujúcich na členstvo v Európskej únii. Podobný výskum sa uskutočnil napríklad aj v Maďarsku, Poľsku, Rumunsku či Slovinsku. Zber údajov sa realizoval v máji 2002 prostredníctvom dobrovoľníkov z radov LGBT organizácií, ktorí rozdávali dotazníky vnútri komunity. Respondenti mali možnosť vyplňať dotazník aj vďaka jeho umiestneniu na internetových stránkach viacerých mimovládnych organizácií, napríklad <http://www.feminet.sk>. Vzorka 251 respondentov zahŕňa 65 % mužov, z ktorých 82 % sa identifikovalo ako geji a 18 % ako bisexuáli, a 35 % žien, z ktorých 70 % sa identifikovalo ako lesby a 30 % ako bisexuálky. Výskum nezahŕňa tých respondentov homosexuálnej či bisexuálnej orientácie, ktorí sa nijakým spôsobom nekontaktujú s existujúcimi LGBT organizáciami. Nejde teda o reprezentatívny výskum komunity všetkých, a teda aj skrytých lesbických žien, gejov a bisexuálov, no jeho výsledky predsa len umožňujú priblížiť aktuálnu situáciu v slovenskej LGBT komunite. Výskum sa uskutočnil v rámci projektu Q Archív (dokumentačné a informačné centrum s finančnou podporou z programu Tvoja Zem – Ekopolis/ETP Slovensko). Pozri Šípošová – Jójárt – Daučíková, 2002.
6. Podrobnejšie o týchto organizáciách pozri Pirošík – Janišová – Šuterová, 2000; Jójárt, 2002, ako aj <http://www.ganymedes.info>; <http://www.qarchiv.sk>; <http://www.scalex.cz/sophia>; <http://go.to/habio>; <http://www.inakost.nazory.sk>; www.hab.sk
 7. Seminár *Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku* sa uskutočnil 8. – 9. decembra 2000 v Bratislave. Organizovala ho Iniciatíva Inakosť v spolupráci s Mladou demokratickou ľavicou, Sociálnodemokratickou mládežou Slovenska a Dubčekovou asociáciou pre rozvoj spoločnosti s finančnou podporou Nadácie Friedricha Eberta. Jeho zámerom bolo informovať právnikov a poslancov parlamentu o situácii sexuálnych menšín u nás. Na seminári sa zúčastnili aj poslanci NR SR Milan Ištván a László Nagy.
 8. Spočiatku zo 124 poslancov bolo až 50 za zákaz diskriminácie (proti bolo 31 a 43 sa

zdržalo). Keďže sa však diskriminácia v Zákonníku práce spomínala dvakrát, poslanec Peter Kresák navrhol hlasovať o zakotvení sexuálnej orientácie v § 13, avšak spolu s vlastnými ďalšími pozmeňovacími návrhmi. Za hlasovalo 68 poslancov zo 126, na čo poslanci P. Brňák, J. Brocka, V. Moric, M. Maxon a K. Tóthová protestovali, že boli uvedení do omylu, lebo nevedeli, o čom hlasujú. Pri opakovanom hlasovaní bolo zo 128 poslancov za zákaz diskriminácie v zamestnaní už iba 43 poslancov (*Sme*, 2. 7. 2001, s. 2).

9. Porovnanie s Českou republikou ukazuje, že na Slovensku je pomalšie tempo sebauvedomovacích procesov v lesbickej a gejskej komunite i nižšia intenzita snáh o legislatívne zmeny. Zákonník práce v Českej republike od januára 2001 už obsahuje zákaz diskriminácie v zamestnaní aj na základe sexuálnej orientácie. Zákon o registrovanom partnerstve sa už v českom parlamente posudzoval trikrát, pričom neprešiel tesným rozdielom hlasov – v roku 1998 iba o tri hlasy, v roku 1999 o štyri hlasy; v roku 2001 bol vládny návrh zákona vrátený vláde na prepracovanie. V každom prípade bol spoločenský tlak na prijatie zákona o registrovanom partnerstve väčší a odpor legislatívcom menší ako na Slovensku.
10. Na priamu otázku redakcie denníka *Sme*, či budú presadzovať registrované partnerstvo osôb rovnakého pohlavia, odpovedali predstavitelia SDKÚ, SMK a KDH záporne a predsa strany ANO P. Rusko uviedol: „Podľa našej politickej agendy by sme to možno aj presadzovať mali, ale vzhľadom na názory potenciálnych koalíčných partnerov a ich priority sme ochotní najbližšie štyri roky túto tému neotvárať.“ Pre opozičné strany HZDS a Smer je takisto charakteristický skôr vyhýbavý až otvorene odmietavý postoj (*Anketa*, 2002). KSS nebola do ankety zahrnutá.

LITERATÚRA

1. *Aktuálne problémy Slovenska po rozpade ČSFR – október 1993*. Bratislava, Centrum pre sociálnu analýzu 1993.
2. *Anketa*. *Sme* voľby 2000, 13. 9. 2002, s. 10–11.
3. Bútorová, Z. (ed.): *Ona a on na Slovensku. Ženský údel vo svetle verejnej mienky*. Bratislava, FOCUS 1996.

4. Čarnogurský: *V tejto vláde nemá úradný zväzok homosexuálov šancu*. SITA, 10. 1. 2002.
5. *Empirické údaje zo sociologického výskumu – jún 2002*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
6. *Empirické údaje zo sociologického výskumu – november 2001*. Bratislava, Markant 2001.
7. *Empirické údaje zo sociologického výskumu – september 2001*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2001.
8. Gay Film Festival Slovakia. <http://www.qarchiv.sk>
9. Gyárfášová, O. – Krivý, V. – Veľšic, M. et al.: *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2001.
10. *Homosexuáli – menejcenná menšina?* Sme, 14. 12. 2001.
11. *Homosexuáli sa mohli tešiť zo zákona len chvíľu*. Sme, 2. 7. 2001.
12. *Homoši a buzíci v parlamente?* Čas, 2001, č. 17.
13. <http://go.to/habio>
14. <http://www.feminet.sk>
15. <http://www.ganymedes.info>
16. <http://www.hab.sk>
17. <http://www.inakost.nazory.sk>
18. <http://www.qarchiv.sk>
19. <http://www.scalex.cz/sophia>
20. Jójárt, P. – Šípošová, M. – Daučíková, A. et al.: *Report on Discrimination of Lesbians, Gay Men and Bisexuals in Slovakia*. Bratislava, Q Archive/Documentation and Information Centre 2002.
21. Jójárt, P. – Šípošová, M. – Daučíková, A. et al.: *Správa o diskriminácii lesbiab, gejov a bisexuálov na Slovensku*. Bratislava, Q Archív/dokumentačné a informačné centrum 2002.
22. Jójárt, P.: *Hnutie gejov, lesbiab a bisexuálov u nás, I. a II. časť*, 2002, <http://www.feminet.sk>
23. *KDH a SDA sa prú o sexuálnu orientáciu*. Sme, 19. 6. 2002.
24. *Moricovi sa ľahšie hovorí o buzerantoch*. Nový Čas, 4. 7. 2001.
25. *Najnegatívnejšie vnímajú občania narkomanov a alkoholikov*. SITA, 13. 12. 2001.
26. Ondrisová, S. – Šípošová, M. – Červenková, I. – Jójárt, P. – Bianchi, G.: *Neviditeľná menšina*. Bratislava, Nadácia Občan a demokracia 2002.
27. *Otvorený list poslancom Národnej rady SR*. Mosty, č. 30. 2002.
28. Pirošík, V. – Janišová, M. – Šuterová, V.: *Marginalizované skupiny*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2000, s. 783 – 804.
29. Q archív, č. 1 – 7, 2001.
30. *Rozprava poslancov NR SR o Zákone o životnom partnerstve lesbických žien a gejov*. Atribút g/l, č. 5, 2002, Atribút g/l, č. 3, 2002.
31. *Slovensko prijalo diskriminačné zákony*. Atribút g/l, č. 7, 2001.
32. *Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku*. Zborník príspevkov zo seminára v Bratislave 8. – 9. decembra 2000 a z konferencie v Bratislave 31. marca 2001. Bratislava, Iniciatíva Inakosť 2001.
33. *Za registrované partnerstvo nehlasoval nik*. Sme, 11. 1. 2002.